

BORGE LUIS BORGES

Făuritorul • Ficțiuni •
Memoria lui Shakespeare

Traduceri din limba spaniolă
de Cristina Hăulică și Andrei Ionescu

Prezentări și ediție îngrijită
de Andrei Ionescu

POLIROM
2021

Jorge Luis Borges, *El hacedor, Ficciones, La memoria de Shakespeare*

Copyright © 1996 by María Kodama
All rights reserved

© 2021 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: © fran_kie/Shutterstock.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BORGES, JORGE LUIS

Făuritorul; Ficțiuni; Memoria lui Shakespeare / Jorge Luis Borges; trad. din lb. spaniolă de Cristina Hăulică și Andrei Ionescu; prezentări și ed. îngrijită de Andrei Ionescu. – Iași: Polirom, 2021

ISBN: 978-973-46-8580-6

I. Hăulică, Cristina (trad.)

II. Ionescu, Andrei (trad.; ed.)

821.134.2

Printed in ROMANIA

Cuprins

FĂURITORUL (1960)

<i>Prezentare</i>	7
Lui Leopoldo Lugones	13
Făuritorul	15
Dreamtigers.	19
Dialog pe marginea unui dialog	21
Unghiile.	22
Oglinzile acoperite	23
Argumentum ornithologicum	26
Captivul.	27
Simulacrul.	29
Delia Elena San Marco	31
Dialogul morților	33
Urzeala	37
O problemă	38
Un trandafir galben	40
Martorul	42
Martín Fierro	44
Mutații	46
Parabola lui Cervantes și a lui Don Quijote	48
<i>Paradisul</i> , XXXI, 108	50

Parabola palatului52
Everything and Nothing55
Ragnarök58
<i>Infernul</i> , I, 32.61
Borges și eu.63

FICȚIUNI
(1944)

<i>Prezentare</i>67
-----------------------------	-----

Grădina cu cărări ce se bifurcă
(1941)

Prolog81
Tlön, Uqbar, Orbis Tertius83
Pierre Ménard, autor al lui <i>Don Quijote</i>109
Ruinele circulare124
Loteria la Babilon133
Cercetarea operei lui Herbert Quain144
Biblioteca Babel.152
Grădina cu cărări ce se bifurcă165

Artificii
(1944)

Prolog185
Funes, omul care ține minte tot.187
Forma spadei.200
Povestea trădătorului și a eroului209
Moartea și busola215
Minunea tainică.233

Trei versiuni ale lui Iuda244
Sfârșitul253
Secta Fenix258
Sudul263

MEMORIA LUI SHAKESPEARE
(1980)

<i>Prezentare</i>277
25 august 1983281
Tigrii albaștri289
Roza lui Paracelsus307
Memoria lui Shakespeare314

Ne-am așezat: eu, pe un divan lung și jos; el, cu spatele la fereastră și la un ceas înalt, rotund. Am calculat că următorul meu, Richard Madden, nu avea să ajungă înainte de o oră. Hotărîrea mea irevocabilă putea să mai aștepte.

— Uimitor destin cel al lui Ts'ui Pen, spuse Stephen Albert. Guvernator al provinciei lui natale, doct în astronomie, în astrologie și în interpretarea neobosită a cărților canonice, șahist, faimos poet și caligraf; a abandonat totul pentru a compune o carte și un labirint. A renunțat la plăcerile opresiunii, ale justiției, ale iubirii, ale banquetelor și chiar ale erudiției și s-a claustrat timp de treisprezece ani în Pavilionul Limpézii Solitudinii. La moartea lui, moștenitorii n-au găsit decît manuscrise haotice. Familia, lucru pe care probabil nu-l ignorați, a vrut să le consacre focului, însă executorul lui testamentar – un călugăr taoist sau budist – a insistat să fie publicate.

— Noi, cei din sîngele lui Ts'ui Pen, am răspuns, îl urîm și astăzi pe acel călugăr. Publicarea a fost un lucru lipsit de sens. Cartea nu este decît o îngrămădire nehotărîtă de versiuni contradictorii. Cîndva am examinat-o: în capitolul al treilea eroul moare, în cel de-al patrulea este viu. Iar cît privește cealaltă întreprindere a lui Ts'ui Pen, Labirintul...

— Iată Labirintul, spuse Albert arătîndu-mi un scrin înalt, lăcuit.

— Un labirint de fildeș, am exclamat. Un labirint minim...

— Un labirint de simboluri, m-a corectat el. Un invizibil labirint de timp. Mie, barbarul englez, mi-a fost sortit să dezvălui acest mister diafan. După mai bine de o sută de ani, detaliile sînt irecuperabile, dar nu e greu să presupunem ce s-a întîmplat. Ts'ui Pen va fi spus odată: *Mă retrag să scriu o carte*. Iar altă dată: *Mă retrag să construiesc un labirint*. Toți și-au imaginat două opere; nimeni nu s-a gîndit că labirintul și cartea erau un singur obiect. Pavilionul Limpezii Solitudinii se înălța, poate, în mijlocul unei grădini întortocheate; faptul putea să le sugereze oamenilor un labirint fizic. Ts'ui Pen a murit; nimeni, pe întinsele meleaguri care au fost ale lui, n-a găsit labirintul; confuzia romanului mi-a sugerat că tocmai acesta e labirintul. Două circumstanțe mi-au dat adevărata dezlegare a problemei. Una: curioasa legendă că Ts'ui Pen își propusese un labirint care să fie strict infinit. Cealaltă: un fragment dintr-o scrisoare pe care am descoperit-o.

Albert se ridică. Se întoarse, pentru cîteva clipe, cu spatele; deschise un sertar al scri-nului înnegrit și împodobit cu aur. Reveni cu o hîrtie care fusese cîndva stacojie; acum era palidă, subțiată și tăiată. Renumele caligrafic al lui Ts'ui Pen era îndreptățit. Citii cu nedumerire și fervoare aceste cuvinte pe care un om din sîngele meu le trasase cu

o pensulă minuțioasă: *Las diferitelor viitoruri (nu tuturor) grădina mea cu cărări ce se bifurcă*. Îi înapoiai foaia în tăcere. Albert continuă:

— Înainte de a descoperi această scrisoare, mă întrebam în ce mod poate o carte să fie infinită. Nu-mi imaginam alt procedeu decît cel al unui volum ciclic, circular. Un volum a cărui ultimă pagină să fie identică cu prima, cu posibilitatea de a continua la nesfîrșit. Mi-am amintit și de noaptea care stă în miezul celor O mie și una de Nopti și în care regina Șeherezada (printr-o magică neatenție a copistului) începe să povestească textual istoria celor O mie și una de Nopti, cu riscul de a ajunge din nou la noaptea în care o povestește, și așa la infinit. Mi-am mai imaginat o operă platoniană, ereditară, transmisă din tată-n fiu, la care orice nou individ să adauge un capitol sau să corecteze, cu pioasă grijă, pagina predecesorilor. Aceste ipoteze m-au captivat, nici una nu părea să corespundă însă, nici măcar pe departe, contradictoriilor capitole ale lui Ts'ui Pen. În această dezorientare mă aflam cînd mi s-a trimis de la Oxford manuscrisul pe care domnia voastră l-a examinat. M-am oprit, cum era și firesc, la fraza: *Las diferitelor viitoruri (nu tuturor) grădina mea cu cărări ce se bifurcă*. Am înțeles aproape pe loc: *grădina cu cărări ce se bifurcă* era romanul cel haotic; expresia *diferitelor viitoruri (nu tuturor)* mi-a sugerat imaginea bifurcării

în timp și nu în spațiu. Recitirea generală a operei mi-a confirmat această teorie. În orice ficțiune, de fiecare dată când un om are în față diverse alternative, optează pentru una dintre ele și le elimină pe celelalte; în ficțiunea aproape inextricabilului Ts'ui Pen, optează – simultan – pentru toate. Creează astfel diferite viitoruri, diferite timpuri, care, la rîndul lor, se multiplică și se bifurcă. De aici contradicțiile romanului. Fang, să spunem, are un secret; un necunoscut bate la ușă; Fang hotărăște să-l omoare. Sînt, bineînțeles, diverse deznodăminte posibile: Fang poate să-l omoare pe intrus, intrusul poate să-l omoare pe Fang, amîndoi pot să scape, amîndoi pot să moară. În opera lui Ts'ui Pen se produc toate deznodămintele; fiecare dintre ele este punctul de plecare al altor bifurcații. Uneori, cărările acestui labirint converg: de exemplu, domnia voastră vine în casa mea, dar, într-unul din trecuturile posibile, domnia voastră îmi este dușman, iar în altul – prieten. Dacă vă resemnați să suportați pronunția mea incurabilă, vom citi cîteva pagini.

Chipul lui, în cercul viu al lămpii, era, fără îndoială, cel al unui bătrîn, dar avea ceva neclintit și chiar nemuritor. Citi cu lentă precizie două redactări ale aceluiași capitol epic. În cea dintîi, o armată se îndreaptă spre bătălie, trecînd niște munți pustii; groaza de pietre și de întuneric îi face pe soldați să disprețuiască viața și dobîndesc victoria; în

cea de-a doua, aceeași armată trece printr-un palat în care se desfășoară o petrecere; soldaților, bătălia strălucitoare li se pare o continuare a petrecerii și dobîndesc victoria. Eu ascultam cu smerită venerație acele vechi ficțiuni, poate mai puțin admirabile decît faptul că le plăsmuise cineva din sîngele meu și că un om dintr-un imperiu îndepărtat mi le restituia, în cursul unei aventuri disperate, undeva într-o insulă occidentală. Îmi amintesc ultimele cuvinte, repetate în fiecare variantă, precum o poruncă secretă: *Astfel se luptară eroii, cu liniște în inima neînfricată, cu spadele necruțătoare, resemnați să ucidă și să moară.*

Din clipa aceea începui să simt în jur și în trupul meu întunecat un invizibil, intangibil neastîmpăr. Nu neastîmpărul armateilor divergente, paralele și, în cele din urmă, convergente, ci o agitație mai inaccesibilă, mai intimă, pe care ele, într-un fel, o prefurau. Stephen Albert continuă:

— Nu cred că ilustrul dumneavoastră strămoș s-ar fi jucat în mod gratuit de-a variantele. Nu mi se pare verosimil să fi sacrificat treisprezece ani infinitei execuții a unui experiment retoric. În țara dumneavoastră, romanul este un gen subaltern; în vremea aceea era un gen disprețuit. Ts'ui Pen era un romancier genial, dar era totodată un om de litere care, fără îndoială, nu se considera un simplu romancier. Mărturiile contemporanilor săi vorbesc – și viața

lui o confirmă din plin – despre înclinațiile lui metafizice, mistice. Controversa filozofică uzurpă mare parte din romanul său. Știu că, dintre toate problemele existente, nici una nu l-a neliniștit și chinuit atît ca abisala problemă a timpului. Ei bine, aceasta este *unica* problemă care nu figurează în paginile *Grădinii*. Nici măcar nu folosește cuvîntul care înseamnă *timp*. Cum vă explicați această voită omisiune?

Am propus cîteva soluții; toate, insuficiente. Le-am discutat; în cele din urmă, Stephen Albert mi-a spus:

— Într-o ghicitoare a cărei temă este șahul, care este singurul cuvînt interzis?

Am reflectat o clipă și am spus:

— Cuvîntul *șah*.

— Întocmai, spuse Albert. *Grădina cu cărări ce se bifurcă* este o enormă ghicitoare, o parabolă a cărei temă este timpul; această cauză ascunsă interzice menționarea numelui său. A omite *neîncetat* un cuvînt, a recurge la metafore inepte și la perifraze evidente este, poate, modul cel mai emfatic de a indica acel cuvînt. Este modul întortocheat pe care l-a preferat, în fiecare dintre meandrele inepuizabilului său roman, complicatul Ts'ui Pen. Am confruntat sute de manuscrise, am corectat erorile pe care neglijența copiștilor le-a introdus, am presupus planul acestui haos, am restabilit, cred că am restabilit, ordinea primordială, am tradus întreaga operă; sînt absolut convins că